

शक्तिरप्यधिकः शुभार्थं शुभेनोपायार्थं समाहितः ॥ १२ ॥

सम्यग् विशेषविधाने त्रिष्वपि विधानेऽप्युपपद्यते ।

दुःप्रविर्षा किञ्चिदोद्योगश्च विशेषानुमंभये कथितः ।

त्रिष्वपि कथ्यमानेष्वपि विशेषे विधाने समाहितः । यथा—
 भिदिता केदने मितः । अत्र वर्तमान इत्यभिहितं स्वीतः
 छ इति वर्तमाने छ । द्रव्याग्नौ विधाने समाहितः ।
 यथा—द्रवेषु कम्पने येषु , त्रिभोःपुष् । इ. त्रिपत्यस्य
 विधाने समाहितः । रित इति निश्चयेन, यथा दुरचरुषाके
 वज्रिदम् । द्वि. त्रि , केर्नमित्यम् । यः अहः विधौ ।
 यथा—भूषु वयोदासो, असा. विद्भिदादिभ्यो ह् इत्यह । नथ
 ह्यो वज्रित्वादी मत्पर्यन्तरेव मदन यथा स्वादिनि विशेष-
 स्थानुसंभारार्थं कथितः । वाजिनिनेति सर्वत्र कर्तृभूतमप्या-
 दाप्यम् । यथागादिन स्मरणे, इत्यत्र ककार. अभीगर्भेत्यत्र
 विशेषणार्थं , एवमन्यदपि यथायमनुमेयम् ॥ १३ ॥

फलध्यापारयोर्भातुराश्रये तु त्रिष्टः स्मृताः ।

यान्ते प्रधाने ध्यापारस्त्रिष्टर्धस्तु विशेषणम् ॥ १४ ॥

त्रिष्वपि पठितवाक्यजन्यमाद्बोधकमवोधनाय त्रिष्व-
 पदपदकपदानामर्थानाह फलेति । भातु फलध्यापारयोरर्थयो.
 भूत पूर्वोक्तोक्त इत्यर्थः । उभयत्र भातोर्येकतात्वात्तन्मि-
 त्तद्वदन्त्य मन । एतदसौ विधानात्ता एकेव शक्तिः । इत्थं च फ-

प्रादीनाह प्रपरेत्यादिना ॥ १८ ॥

उपसर्गा गतिमंज्ञाधामी एव क्रियायोगे ।

स्युर्छोतपन्ति धातुष्वेव निहीनार्थमात्मयुतो ॥ १९ ॥

समी प्रादय एव क्रियायोगे (क्रियावाचकत्वादि-
धातुममभिव्याहारे) उपसर्गागस्तंशुद्धाः (बाणिनिसङ्केत-
सम्बन्धेन तात्पदन्तः) गतिसंज्ञास्य स्युः । उपसर्गाः क्रि-
यायोगे, गतिभ्येति सूत्रसरसम् । समी प्रादय आत्मनो युतो
योगे (धातुभिरिति शेषः) सत्यां धातुष्वेव निहीनमव्य-
क्तमर्थं दोनयंनि मदाय अन्यदोषविवर्दीभूतक्रियाविशेषविष-
यवशात्पर्येमाहकार्ये सति प्राप्यन्तमत्वमुपसर्गत्वम् । अन्यत्वं च
प्रत्यामदया र्थं प्रत्युपसर्गत्वं वक्तव्यं सतिव्यपिशमेव, इत्थं च प्र-
तिगताः सेचका यन्मिन्त प्रतिसेचको ग्राम इत्यदोषसर्गाद्युनो-
त्तीत्यादिना न च । प्रतिशब्दस्य गतिक्रिया प्रत्येव सप्रोपसर्ग-
त्वान् एतत्फलिनमेव “यक्रियायुक्ता प्रादयस्तं प्रत्येव
गातुपसर्गसंज्ञे”-ति बोध्यम् ॥ १९ ॥

सं तं धातोः पूर्वं विशिष्टशिष्टैर्निरूप्यातः ।

शाब्दिक्वरूपैर्गदिताः स्यमन्थे द्योतकाः प्राधाः ॥ २० ॥

अतः अस्मात्कारणान् शाब्दिक्वरूपैः प्रदत्तैः शाब्दिकैः
(अल्प उक्ता इत्यनेनान्वयः) विशिष्टैरतिमहद्भिः शिष्टै-

१ उपसर्गाह्वानं तस्यैवार्थविशेषं एवमन्तीत्युपसर्गः ।

भेदेराऽऽनेमऽन्वऽर्धनिर्निर्दुर्गं दुर्धर्दिः ॥ १८ ॥
 भेदेराऽऽनेमऽन्वऽर्धनिर्निर्दुर्गं दुर्धर्दिः ॥ १८ ॥

भादीनाह प्रपरेत्यादिना ॥ १८ ॥

हपसर्गो गतिमंज्ञाधामी एव क्रियायोगे ।

रघुचोऽपन्ति धातुष्वेव निहीनार्थमात्मयुतो ॥ १९ ॥

अमी भादय एव क्रियायोगे (क्रियावाचकम्भादि-
 धातुसमभिव्याहारे) उपसर्गोऽप्यसंज्ञः (धातुनिरुद्ध-
 सम्भवेन तापदन्तः) गतिसंज्ञाय रघुः । उपसर्गः क्रि-
 दामोणे, गतिभेदेति सूत्रमस्मान् । अमी भादय आत्मनो युतो
 योगे (धातुभिरिति शेषः) सत्यां धातुष्वेव निहीनमर्थ-
 नमर्थं धोतयन्ति तथाच अन्यशेषविषयीभूतक्रियाविशेषविष-
 यकतात्पर्यमाहकार्ये सति प्राचम्यतमरवगुपसर्गत्वम् । अन्यत्वं च
 प्रत्यासक्त्या र्थं प्रत्युपसर्गत्वं वक्तव्यं तत्तिर्यकित्वमेव, इत्थं च प्र-
 तिगताः शेषका यन्मिमा प्रतियोग्यो भाव इत्यशेषसर्गाद्युतो-
 र्तात्वादिना न चः । प्रतिसङ्घस्य गतिक्रियां प्रायेव तत्रोपसर्ग-
 र्थान् प्रत्युपसर्गमेव ॥ यत्क्रियायुक्ताः प्रादयस्तं प्रत्येव
 गायुपसर्गसंज्ञे ॥ १९ ॥

सं सं धातोः पूर्वं विशिष्टशिष्टनिरुपपातः ।

शाब्दिकरूपगदिताः स्वग्रन्थे चोक्तकाः प्राचाः ॥ २० ॥

अतः अस्मात्कारणात् शाब्दिकरूपैः प्रगमैः शाब्दिकैः
 (अन्य उक्ता इत्यनेनान्वयः) विशिष्टैरतिमहद्भिः शिष्टै-

१ उपसर्गात्वात् तस्यैवार्थविशेषेण सूत्रमस्मान् उपसर्गः ।

इवाप्य १ अनात्र, अनिगदमन् (बड़े बड़िन अर्थात् इवाप्य
 अर्थात् अमलने के योग्य नहीं) आदिना मयेष्टमन्त्यर्थे लेवे
 न, अस्यादिगन् (मदाभय) इत्यादिदाहरणम् ॥ ८५ ॥ अनुम-
 स्त्वादितु सप्तमर्थे तु वर्तते, तत्रानुमती, १ गुहर्तृत्वया (गुम-
 ने टीक रिवा) मृगे, २ गुमस्ता आषः (अत्यन्त गरम पानी)
 पूजयाम्, ३ गुमास्त्रजः (पूजा करनेके योग्य ब्राह्मण) म-
 दासी, ४ गुम्फो देवदत्तः (देवदत्त अतिगुन्दर है) गुमे,
 ५ गुमर्ग (गुमर्ग) कृत्ते, ६ गुदुम्बरः (बृहत्साम्य)
 संपदि, ७ गुप्तमृदा मगधाः (मगदके लोग सम्पत्त
 (धनवान्) हैं) ॥ ४५ ॥

अधोऽङ्गनिर्लाभेर्वियोगसंक्षि-

प्रकाशनाधेर्विप्लोर्भ्यर्कृतये ।

अर्भायमोक्षप्रपंचप्रधाना-

रंवेस्त्वेषु धेन्धे च मतोऽर्थविद्धिः ॥ ४६ ॥

अथ उक्त इत्यर्थे ध्वनिर्लाभादिषु त्रयोदशसर्थेषु मतः
 तत्र, लामे १ उत्पल द्रव्यम् (दाम उठ आया) वियो-
 गे, २ उद्गच्छति, (गल छोड़के चलाता है) यद्वा उदाम (उ-
 त्प्लुत अर्थात् बन्धन गुलाबुआ) चकारादुत्पदायाम्
 उत्कोच रिशवन सक्तिम्त्याह तत्र ३ उत्ताम (उत्तास)
 प्रकाशन, ४ उन्नमः (उन्नमो जल करना है) आध्यर्थे, ५
 उद्गच्छति । आध्यर्थे (मचरज) की देखनेवाला
 उन्नमः च । उन्नमः । उन्नमः (उन्नमः) ताई) उ-
 त्प्लुत, ७ उन्नमः (उन्नमः) ताई) उ-

यः सत्ता विद्यमानता(र्हिना)नप्रभू तदायंकदम्प्यः
अवर्गवेध्यः कर्तारि भावे च लक्षणाः १०

नेपदमिदेषु, मादर्थम् चाम्ब पुनरो पाठापराधुर्वाङ्गी
विमर्श दिव् ॥

१ वाच्यत्वं समर्थम्, जातानि विदिते नाह दृष्टादिवद्
अस्वाप्ति सत्तानाथेवाद्रिपमानता आत्मधारणानुक्रमे म्या-
पार दृष्ट्यनर्थान्तरम्, अमीत्यनेन हि स्वस्वत्वेऽवनिष्ठत
इत्येव मन्नीयतेऽनष्टमलविनाशपरिहृत् विद्महेतीति ममे
अमीत्युत्तरमवितंवादि भवति, अमीत्युत्पत्त्यात्मधारण-
मुच्यते इति निरस्तवागोक्तिश्च आत्मानमात्मना विमर्दमीति
व्यपदिश्यते इति वाच्यपदीयोक्तिश्च, स्वस्वधारणमेव यात्र
कर्वे तस्य च व्यापारेणैवाधिकारणादकर्मकारणम्, अस्वैव वा-
नपद्यहम्मानुभवाधकारवात्पूर्वोक्तदिना सकेर्मकारणमपि ॥

४ तत्र कर्तृवन्तुपदं बह्वन्त एव भावे तु तिङ्शब्दस्य तस्य
तिङ्गसंज्ञान्वयाऽधोभ्यस्वरूपासत्त्वाधेस्तारत्वं कर्मवाचिभ्या
सुप्पदसमूहमिकाधोपकस्वरूपतामानाऽधिकारत्वाभावाच्च
प्रथमपुरुषैकवचनमेव दशमु लकारेषु, एकवचनपुरतर्गतः
वरिध्वत इति भाष्यनिद्धान्तान्, यथोदाह्रियते १ भूयते,
२ बभूवे, ३ भाविना—भविता, ४ भाविष्यते—भविष्यते,
५ भाविष्यते—भाविष्यते, भविष्यते—भविष्यते ६ भूयताम् ७
भभूयन् ८ भवेत् ९ भूयेत् १० भाविषीष्ट—भविषीष्ट, ११

१ अनुसर्गात् २ ० ३ ० ४ ० ५ ० ६ ० ७ ० ८ ० ९ ० १० ० ११ ०
१२ ० १३ ० १४ ० १५ ० १६ ० १७ ० १८ ० १९ ० २० ० २१ ० २२ ० २३ ० २४ ० २५ ० २६ ० २७ ० २८ ० २९ ० ३० ० ३१ ० ३२ ० ३३ ० ३४ ० ३५ ० ३६ ० ३७ ० ३८ ० ३९ ० ४० ० ४१ ० ४२ ० ४३ ० ४४ ० ४५ ० ४६ ० ४७ ० ४८ ० ४९ ० ५० ० ५१ ० ५२ ० ५३ ० ५४ ० ५५ ० ५६ ० ५७ ० ५८ ० ५९ ० ६० ० ६१ ० ६२ ० ६३ ० ६४ ० ६५ ० ६६ ० ६७ ० ६८ ० ६९ ० ७० ० ७१ ० ७२ ० ७३ ० ७४ ० ७५ ० ७६ ० ७७ ० ७८ ० ७९ ० ८० ० ८१ ० ८२ ० ८३ ० ८४ ० ८५ ० ८६ ० ८७ ० ८८ ० ८९ ० ९० ० ९१ ० ९२ ० ९३ ० ९४ ० ९५ ० ९६ ० ९७ ० ९८ ० ९९ ० १०० ०

त-बभूव, तौ-बभूवतुः, ते-बभूवुः प्र० पु०
 त्वम्-बभूविष, तुयाम्-बभूवतुः, वृषम्-बभूव म० पु०
 अहम्-बभूव, आयाम्-बभूविष, वयम्-बभूविम व० पु०
 भविष्येत्यनद्यतने लृट् ॥ ३ ॥

त भविता, तौ-भवितारौ, ते-भवितारः प्र० पु०
 त्वम्-भवितानि, तुयाम् भवितास्याः, वृषम्-भविता-
 स्य म० पु० अहम्-भवितास्मि, आयाम्-भवितास्वः,
 वयम्-भवितास्मः व० पु० ॥

भविष्यति लृट् ॥ ४ ॥

त भविष्येति, तौ-भविष्यतः, ते-भविष्यन्ति प्र०
 पु० त्वम्-भविष्यसि, तुयाम्-भविष्यसिः, वृषम् भ-
 विष्यथ म० पु० अहम्-भविष्यामि, आयाम्-भवि-
 प्यावः, वयम्-भविष्यामः व० पु०

(लृट्) लिङ्गे लृट् ॥ ५ ॥

मात्रं, क्रियावाङ्मुक्तत्वात्तद्विचारिकं तत्रैव विद्यतस्तद्व्यव-
 दृष्टयः ॥

८ क्त्वादेशे तु बभूवान्, बभूवसौ, बभूवत इत्यादि
 सुबन्तमृषम् ॥

९ भविष्यत्वं च वर्तमानप्रागभावप्रतियोगिसमय-
 तिरवम् ॥

१० दात्रादेशे तु भविष्यन्, भविष्यन्ती भविष्यन्तः
 इत्यादि सुबन्तमृषम् ॥

११ लिङ्गार्था वक्ष्यते, इव च मूलमष्टाध्याय्याम् ३।४।७॥

विचार्यः ३ काटिषाणः ३ अनादिः ३ आद्याः ३ का-
टिषः काटिषाणः ३ अनादिषाणः ३ काटिषाणः ३ काटि-
षाणः ३ आद्याः ३ अनादिः ३ अद्याः ३ आद्याः ३
अनादिषाणः ३ काटिषाणः ३ काटिषाणः ३ आद्याः ३
अद्याः ३ अनादिषाणः ३ अनादिषाणः ३ अनादिषाणः ३

एकमन्त्रादि विष्णुसिद्धिः ॥१॥

● ୫୫ ଅସଲ୍ୟାଢ଼ି ନିବନ୍ଧମାଳିକା, ୩ ଡିସେମ୍ବର,

॥ ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥ ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥ ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥
 ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥ ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥ ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥
 ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥ ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥ ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥
 ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥ ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥ ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥

ॐ नमः शिवाय नमः ॥ १० ॥

१-अभयम्, २-अभयनाम्, ३-अभयम्, ४-पु०
 ५-अभयम्, ६-अभयनाम्, ७-अभयम्, ८-पु०
 ९-अभयम्, १०-अभयनाम्, ११-अभयम्, १२-पु०
 १३-अभयम्, १४-अभयनाम्, १५-अभयम्, १६-पु०
 १७-अभयम्, १८-अभयनाम्, १९-अभयम्, २०-पु०
 २१-अभयम्, २२-अभयनाम्, २३-अभयम्, २४-पु०
 २५-अभयम्, २६-अभयनाम्, २७-अभयम्, २८-पु०
 २९-अभयम्, ३०-अभयनाम्, ३१-अभयम्, ३२-पु०
 ३३-अभयम्, ३४-अभयनाम्, ३५-अभयम्, ३६-पु०
 ३७-अभयम्, ३८-अभयनाम्, ३९-अभयम्, ४०-पु०
 ४१-अभयम्, ४२-अभयनाम्, ४३-अभयम्, ४४-पु०
 ४५-अभयम्, ४६-अभयनाम्, ४७-अभयम्, ४८-पु०
 ४९-अभयम्, ५०-अभयनाम्, ५१-अभयम्, ५२-पु०
 ५३-अभयम्, ५४-अभयनाम्, ५५-अभयम्, ५६-पु०
 ५७-अभयम्, ५८-अभयनाम्, ५९-अभयम्, ६०-पु०
 ६१-अभयम्, ६२-अभयनाम्, ६३-अभयम्, ६४-पु०
 ६५-अभयम्, ६६-अभयनाम्, ६७-अभयम्, ६८-पु०
 ६९-अभयम्, ७०-अभयनाम्, ७१-अभयम्, ७२-पु०
 ७३-अभयम्, ७४-अभयनाम्, ७५-अभयम्, ७६-पु०
 ७७-अभयम्, ७८-अभयनाम्, ७९-अभयम्, ८०-पु०
 ८१-अभयम्, ८२-अभयनाम्, ८३-अभयम्, ८४-पु०
 ८५-अभयम्, ८६-अभयनाम्, ८७-अभयम्, ८८-पु०
 ८९-अभयम्, ९०-अभयनाम्, ९१-अभयम्, ९२-पु०
 ९३-अभयम्, ९४-अभयनाम्, ९५-अभयम्, ९६-पु०
 ९७-अभयम्, ९८-अभयनाम्, ९९-अभयम्, १००-पु०

६६. ॥ इत्यमरः ३।१।१८ (१) ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

[illegible]

1997 1998 1999 2000 2001 2002 2003 2004 2005 2006 2007 2008 2009 2010 2011 2012 2013 2014 2015 2016 2017 2018 2019 2020 2021 2022 2023 2024 2025 2026 2027 2028 2029 2030 2031 2032 2033 2034 2035 2036 2037 2038 2039 2040 2041 2042 2043 2044 2045 2046 2047 2048 2049 2050 2051 2052 2053 2054 2055 2056 2057 2058 2059 2060 2061 2062 2063 2064 2065 2066 2067 2068 2069 2070 2071 2072 2073 2074 2075 2076 2077 2078 2079 2080 2081 2082 2083 2084 2085 2086 2087 2088 2089 2090 2091 2092 2093 2094 2095 2096 2097 2098 2099 2100 2101 2102 2103 2104 2105 2106 2107 2108 2109 2110 2111 2112 2113 2114 2115 2116 2117 2118 2119 2120 2121 2122 2123 2124 2125 2126 2127 2128 2129 2130 2131 2132 2133 2134 2135 2136 2137 2138 2139 2140 2141 2142 2143 2144 2145 2146 2147 2148 2149 2150 2151 2152 2153 2154 2155 2156 2157 2158 2159 2160 2161 2162 2163 2164 2165 2166 2167 2168 2169 2170 2171 2172 2173 2174 2175 2176 2177 2178 2179 2180 2181 2182 2183 2184 2185 2186 2187 2188 2189 2190 2191 2192 2193 2194 2195 2196 2197 2198 2199 2200 2201 2202 2203 2204 2205 2206 2207 2208 2209 2210 2211 2212 2213 2214 2215 2216 2217 2218 2219 2220 2221 2222 2223 2224 2225 2226 2227 2228 2229 2230 2231 2232 2233 2234 2235 2236 2237 2238 2239 2240 2241 2242 2243 2244 2245 2246 2247 2248 2249 2250 2251 2252 2253 2254 2255 2256 2257 2258 2259 2260 2261 2262 2263 2264 2265 2266 2267 2268 2269 2270 2271 2272 2273 2274 2275 2276 2277 2278 2279 2280 2281 2282 2283 2284 2285 2286 2287 2288 2289 2290 2291 2292 2293 2294 2295 2296 2297 2298 2299 2300 2301 2302 2303 2304 2305 2306 2307 2308 2309 2310 2311 2312 2313 2314 2315 2316 2317 2318 2319 2320 2321 2322 2323 2324 2325 2326 2327 2328 2329 2330 2331 2332 2333 2334 2335 2336 2337 2338 2339 2340 2341 2342 2343 2344 2345 2346 2347 2348 2349 2350 2351 2352 2353 2354 2355 2356 2357 2358 2359 2360 2361 2362 2363 2364 2365 2366 2367 2368 2369 2370 2371 2372 2373 2374 2375 2376 2377 2378 2379 2380 2381 2382 2383 2384 2385 2386 2387 2388 2389 2390 2391 2392 2393 2394 2395 2396 2397 2398 2399 2400 2401 2402 2403 2404 2405 2406 2407 2408 2409 2410 2411 2412 2413 2414 2415 2416 2417 2418 2419 2420 2421 2422 2423 2424 2425 2426 2427 2428 2429 2430 2431 2432 2433 2434 2435 2436 2437 2438 2439 2440 2441 2442 2443 2444 2445 2446 2447 2448 2449 2450 2451 2452 2453 2454 2455 2456 2457 2458 2459 2460 2461 2462 2463 2464 2465 2466 2467 2468 2469 2470 2471 2472 2473 2474 2475 2476 2477 2478 2479 2480 2481 2482 2483 2484 2485 2486 2487 2488 2489 2490 2491 2492 2493 2494 2495 2496 2497 2498 2499 2500 2501 2502 2503 2504 2505 2506 2507 2508 2509 2510 2511 2512 2513 2514 2515 2516 2517 2518 2519 2520 2521 2522 2523 2524 2525 2526 2527 2528 2529 2530 2531 2532 2533 2534 2535 2536 2537 2538 2539 2540 2541 2542 2543 2544 2545 2546 2547 2548 2549 2550 2551 2552 2553 2554 2555 2556 2557 2558 2559 2560 2561 2562 2563 2564 2565 2566 2567 2568 2569 2570 2571 2572 2573 2574 2575 2576 2577 2578 2579 2580 2581 2582 2583 2584 2585 2586 2587 2588 2589 2590 2591 2592 2593 2594 2595 2596 2597 2598 2599 2600 2601 2602 2603 2604 2605 2606 2607 2608 2609 2610 2611 2612 2613 2614 2615 2616 2617 2618 2619 2620 2621 2622 2623 2624 2625 2626 2627 2628 2629 2630 2631 2632 2633 2634 2635 2636 2637 2638 2639 2640 2641 2642 2643 2644 2645 2646 2647 2648 2649 2650 2651 2652 2653 2654 2655 2656 2657 2658 2659 2660 2661 2662 2663 2664 2665 2666 2667 2668 2669 2670 2671 2672 2673 2674 2675 2676 2677 2678 2679 2680 2681 2682 2683 2684 2685 2686 2687 2688 2689 2690 2691 2692 2693 2694 2695 2696 2697 2698 2699 2700 2701 2702 2703 2704 2705 2706 2707 2708 2709 2710 2711 2712 2713 2714 2715 2716 2717 2718 2719 2720 2721 2722 2723 2724 2725 2726 2727 2728 2729 2730 2731 2732 2733 2734 2735 2736 2737 2738 2739 2740 2741 2742 2743 2744 2745 2746 2747 2748 2749 2750 2751 2752 2753 2754 2755 2756 2757 2758 2759 2760 2761 2762 2763 2764 2765 2766 2767 2768 2769 2770 2771 2772 2773 2774 2775 2776 2777 2778 2779 2780 2781 2782 2783 2784 2785 2786 2787 2788 2789 2790 2791 2792 2793 2794 2795 2796 2797 2798 2799 2800 2801 2802 2803 2804 2805 2806 2807 2808 2809 2810 2811 2812 2813 2814 2815

• • • • •

विषामि २ भविषाम् २ भवामि २ भवाम् २ आ-
 याम् भाविषाय २ भाविषायः २ भविषाय २ भवि-
 षायः २ भवाय २ भवायः २ ययम्-भाविषाम् २
 भाविषामः २ भविषाम् २ भविषामः २ भवाम् २
 भवामः २ उ० पुरुषः ॥

प्रवर्तनाया(म्बिष्यादिरूपाया)माक्षिषि ऋ लोट् ॥६॥

तत्र भयतादितिरूपमाक्षिष्येष, न विध्यदी,

स भयतु-भयतात्, तौ-भवताम्, ते भवन्तु, प्र० पु०
 त्वम्-भय-भयतात्, युषाम्-भयतम्, यूयम्-भयत,
 म० पु० अहम् भवानि, आयाम्-भवाय, ययम्-भ-
 याम् उत्तमः पुरुषः ॥

भूतेऽन्यतने लट् ॥ ७ ॥

स-अभयत्, तौ अभयताम्, ते-अभवन्, प्र० पु०

अभवः, युषाम्-अभयतम्, यूयम्-अभयत, म०

अभयताम्-अभयताम् नगम्-यम्.

विषाणि २ भविषाम् २ भषाणि २ भषाम् २ भा-
षाण् भाविषाय २ भाविषायः २ भविषाय २ भवि-
षायः २ भषाय २ भषायः २ एवम्-भाविषाम् २
भाविषामः २ भविषाम् २ भविषामः २ भषाम् २
भषामः २ १० पुरुषः ॥

प्रवर्त्तनायाः (विदेत्यादिरूपाया) माक्षिणि च लोट् ॥ ६ ॥

तत्र भयतादिनिरूपमाजिष्येव, न विध्यादी,
न भयन्-भयतात्, तौ-भयताम्, ते भयन्, प्र० पु०
एवम्-भय-भयतात्, तुयाम्-भयतम्, यूयम्-भयत,
म० पु० अहम् भयानि, आपाम्-भयाय, एवम्-भ-
याम् उत्तमः पुरुषः ॥

भूतेऽन्यत्तने लट् ॥ ७ ॥

स-अभयत्, तौ अभयताम्, ते अभयन्, प्र० पु०
एवम्-अभयः, तुयाम्-अभयतम्, यूयम्-अभयत, म०
पु० अहम्, अभयम्, आपाम्-अभयाय, एवम्-अ-
भयाम्, उत्तमः पुरुषः ॥

१६ ॥ उत्तमस्य ३१४१९८ इति सप्त वा लोपः ॥

१७ त्रिविधा (निकृष्टस्य प्रवर्त्तने) निमज्जने (आवश्यके भाद्र-
भोजनार्थं द्रोहित्रादि प्रवर्त्तने), कामचागनुज्ञायाम्, माका-
रपुत्रक व्यापारे सम्प्रधारणे प्राथनायाद्य, आशीः स्यात्
इति शेषः ॥

प्रपणा-प्रपणानुज्ञा त्रिविधा स्यात्प्रवर्त्तना ।

अथ कक्ष चोन्नेकक्ष समकक्ष जनकमात्र ॥ १ ॥

१३

१३

१३

१३

१३

१३

१३

१३

१३

१३

१३

१३

विषामि २ भविषाम् २ भवामि २ भवाम् २ आ-
याम् भाविषाय २ भाविषायः २ भविषाय २ भवि-
षायः २ भवाय २ भवायः २ वयम्-भाविषाम् २
भाविषामः २ भविषाम २ भविषामः २ भवाम २
भवामः २ उ० पुरुषः ॥

प्रवर्त्तनाया (ग्निध्यादिरूपाया) माक्षिणि च लोट् ॥ ६ ॥

सत्र भयतादितिरूपमात्रिष्येव, न विध्यादौ,
स भयतु-भयतात्, तौ-भयताम्, ते भवन्तु, प्र० पु०
त्वम्-भय-भयतात्, युवाम्-भयतम्, यूयम्-भवत,
म० पु० अहम् भवानि, आयाम्-भवाय, वयम्-भ-
याम् उत्तमः पुरुषः ॥

भूतेऽन्यत्तने लट् ॥ ७ ॥

स-अभयत्, तौ अभयताम्, ते-अभवन्, प्र० पु०
त्वम्-अभयः, युवाम्-अभयतम्, यूयम्-अभवत, म०
पु० अहम्, अभवम्, आयाम्-अभवाय, वयम्-अ-
भवाम्, उत्तमः पुरुषः ॥

१६ स उत्तमस्य १।४।९८ इति सम्प्रदाये लोटः ॥

१७ विधौ (निकृष्टस्य प्रवर्त्तने) निमन्त्रणे (आवश्यकं भाद्र-
भोजनार्थं दत्तित्रादे प्रवर्त्तने) कामचागनुज्ञायाम्, सत्का-
रपूर्वकं आचारे, सम्प्रयोगे प्राथनायाद्य, आशी- म्यात्
हिताशमा ॥

प्रयजा-येवजानुज्ञा त्रिविधा म्यात्प्रवर्त्तना ।

अथ षष्ठे चोऽकष्टे समकष्टे जनकमात् ॥ १ ॥

[illegible]

प्यरसामान्ये भूतसामान्ये च लृट् ॥ ११ ॥

स-अभविष्यत्, तौ-अभविष्यताम्, ते-अभविष्य-
न्, प्र. पु. स्यम्-अभविष्यः, युष्माम्-अभविष्यतम्,
वृथम्-अभविष्यत, म. पु. अहम्-अभविष्यम्, आ-
याम्-अभविष्याथ, वयम्-अभविष्याम, व. पु.

इति लघुधातुरूपसंमदे प्रथमः परिच्छेदः ।

१०, अत्रायं विवेकः । विभाषाकृषमि लिङ्गे (१।१।१७३)
त्यारम्भ उताप्योःसमर्थबोर्लिङ् (१।१।१५२) इत्यतः प्राक्
मृते लिङ्निमित्ते (देतुदेतुमद्भाषादी) लृट् विकल्पेन भवति
(पक्षे लृट्) यथा कथञ्चाम सत्र मशान्धर्ममत्पदपन् अत्या-
क्षीद्रेत्यादिलकारार्थपरिभाषा (सि० की०) द्रष्टव्यम् उता-
प्योरित्यारम्भानु लिङ्निमित्ते मृतेऽपि नित्यमेव लृट् । उताह-
निष्यदस्य राजा, नाहनम हनिष्यतीति गम्यते, एवं देतु-दे-
तुमद्भाषेऽपि । यथार्चविष्यत्सत्यमुदपरसन् । अत्र मृते भवि-
ष्यति च नित्यं लृट् । एवमन्यदप्युदाहार्यम् ॥ भविष्यति
तु सर्वत्र (लिङ्निमित्ते क्रियातिपत्तौ) नित्यमेव लृट् ॥

स-भवेत्, तौ-भवेताम्, ते-भवेयुः प्र० पु० त्यम्-
भवेः, युयाम्-भवेतम्, यूयम्-भवेत म० पु० अहं-
भवेयम्, आयाम्-भवेय, वयम्-भवेम उ० पु० ॥

आशिषि लिङ् ॥ ९ ॥

स-भूयात्, तौ-भूयास्ताम्, ते भूयायुः प्र० पु०
त्यम् भूयाः, युवाम्-भूयास्तम्, यूयम् भूयास्त म०
पु० अहम्-भूयासम्, आयाम्-भूयास्व, वयम्-भू-
यास्त उत्तमः पुरुषः ॥

भूतसामान्ये लुङ् ॥ १० ॥

स-अभूत्, तौ-अभूताम्, ते-अभूयन्, प्र० पु०
त्यम्-अभूः, युयाम्-अभूतम्, यूयम्-अभूत म० पु०
अहम्-अभूयम्, आयाम्-अभूव, वयम्-अभूम उ० पु०
क्रियाया अनिष्पत्तौ हेतुहेतुमद्भावादौ भवि-

१८ हेतुः कारणं, हेतुरस्यास्तीति हेतुमत्कार्यं तयोः
संबन्धो हेतुहेतुमद्भावः । कृतद्विचसमासैः संबन्धामिधानं
भावशब्दे—(प्रत्यये) नेति सिद्धान्तात् । यथा सुवृष्टिश्चेदम-
विष्यत्सुभिक्षममविष्यत् । अत्र सुभिक्षे सुवृष्टिर्हेतुः । आदि-
नाऽऽशंसावचनम् । तत्र भविष्यति यथा गुरुश्चेदायास्यद-
हमध्यैष्ये, इत्यादि इति केचित् । अन्ये तु भविष्यति
मर्यादावचने इत्यादिना भविष्यतीत्युपक्रम्य यो यो लङ्नि-
हितमन्त्रिमित्त एव क्रियातिपत्तौ नित्यो लङ्भवति नान्यत्रे-

प्यामामान्ये भूतसामान्ये च लृट् ॥ ११ ॥

स-अभविष्यत्, तौ-अभविष्यताम्, ते-अभविष्य-
न्, प्र. पु. स्वम्-अभविष्यः, युवाम्-अभविष्यतम्,
यूयम्-अभविष्यत, म. पु. अहम्-अभविष्यम्, आ-
याम्-अभविष्याथ, वयम्-अभविष्याम, उ. पु.

इति उपधातुरुपसंभवे प्रथमः परिच्छेदः ।

१९ अत्रार्थं विवेकः । विभाषाकथमि लिङ्गे (३।१।१७३)
स्वारभ्य उताप्योःसमर्थयोरिङ् (३।१।१५२) इत्यङः प्राक्
मृते लिङ्निमित्ते (हेतुहेतुमद्भाषादौ) लृट् विकल्पेन भवति
(पक्षे लृट्) यथा कथञ्चाम सत्र मन्त्रधर्ममत्यद्वयत् अत्या-
क्षौद्रेत्यादिलक्ष्यार्थमक्रियायां (सि० फी०) द्रष्टव्यम् उता-
प्योरित्यारभ्यन्तु लिङ्निमित्ते मृतेऽपि नित्यमेव लृट् । उताह-
निष्यदस्सुं रात्रा, नाहन्नन्न इनिष्यतीति मन्वते, एवं हेतु-हे-
तुमद्भाषेऽपि । यद्यवर्जित्यस्तत्समुदपत्त्यत् । अत्र मृते भवि-
ष्यति च नित्यं लृट् । एवमन्यदप्युदाहार्यम् ॥ भविष्यति
तु सर्वत्र (लिङ्निमित्ते क्रियातिपक्षे) नित्यमेव लृट् ॥

प्यस्तामान्ये भूतसामान्ये च लृङ् ॥ ११ ॥

स-अभविष्यत्, तौ-अभविष्यताम्, ते-अभविष्य-
न्, म. पु. त्यम्-अभविष्यः, युयाम्-अभविष्यतम्,
यूयम्-अभविष्यत, म. पु. अहम्-अभविष्यम्, आ-
याम्-अभविष्याव, ययम्-अभविष्याम, उ. पु.

इति लघुधातुरूपसंग्रहे प्रथमः परिच्छेदः ।

१९ अत्रायं विवेकः । विभाषाकथमि लिङ्चे (१।१।१७१)
त्यारभ्य उताप्योःसमर्थयोर्लिङ् (१।१।१५२) इत्यतः प्राक्
भूते लिङ्निमित्ते (हेतुहेतुमद्भाषादौ) लृङ् विकल्पेन भवति
(पक्षे लृङ्) यथा कथंताम तत्र भवाम्भर्ममत्यक्षपत् अत्या-
क्षद्वित्यादिलक्षारार्थमकिशवां (सि० कौ०) द्रष्टव्यम् उता-
प्योरित्यारभ्यनु लिङ्निमित्ते भूतेऽपि नित्यमेव लृङ् । उताह-
निष्यदस्य राजा, नाहनस हनिष्यतीति गम्यते, एवं हेतु-हे-
तुमद्भाषेऽपि । यद्यवर्षिष्यत्सत्यमुरपत्सत् । अत्र भूते भवि-
ष्यति च नित्यं लृङ् । एवमन्यदप्युदाहार्यम् ॥ भविष्यति
तु सर्वत्र (लिङ्निमित्ते क्रियातिपक्षौ) नित्यमेव लृङ् ॥

10

11

12

13

14

15

16

17

18

19

20

21

22

23

24

25

26

27

28

